

NEMZETI JOG ÉS UNIÓS JOG VISZONYA²

A jogtudomány várában sok jogtudós lakik, lakott. De a fellegvárba csak kevesen juthattak be. Ma, amikor ezen jeles konferencia Nizsalovszky Endréről is emlékezik, elmondhatjuk, hogy a kiváló jogtudós a fellegvárban kap helyet. Jogtudományi munkássága közmegebecsülésnek örvend, írásait a szerzők ma is előkelő helyen idézik. Hogy milyen is volt Nizsalovszky, elegendő csak Mádl Ferencet és Harmathy Attilát felidéznünk.

Mádl Ferenc sokszor hivatkozott életében Nizsalovszkyra. Már 1956-ban, amikor Mádl még fiatal, kezdő kutató volt, az alábbiakat írta feleségének, Mádl Dalmának: Nizsalovszkyval beszéltem. 24 éves korában ma is elismert 240 oldalas disszertációt írt. Nem is szólva az egyéb területekről. És én? Semmit – írja a fiatal Mádl Ferenc Dalma asszonynak.³ Harmathy Attila így írt Nizsalovszky egyetemi előadásairól:

„Előadásaiból sugárzott a tudás, a magyar jogon kívül más országok ismerete. Bizonyos fókig összehasonlító jogi előadásokat tartott, amelyekben a francia, német jogra, szerzőkre is történtek utalások. Az akkori időszakban szokatlan módon be akarta vonni a hallgatókat az előadások menetébe: azt javasolta, hogy ha valakinek az előadás alatt kérdése van, írja fel egy papírlapra, és küldje oda neki. Az előadásai során a hallgatók tekintetét kereste, folyamatos kapcsolatot tartott fenn. Ez időnként zavarba ejtő volt, mert ha a hallgató

¹ Rektor, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem; elnök, Magyar Jogász Egylet.

² A 2024. november 14-én a Nizsalovszky Endre tiszteletére rendezett emlékkonferencián elmondott beszéd kiegészített változata.

³ Lásd: DOMANICZKY 2023: 324.

figyelmét valami vagy valaki más ragadta el, tekintete követte a máshova irányuló tekintetet, anélkül, hogy az előadás menetét változtatta volna.”⁴

Nem kívánok több szerzőtől idézni, de az világos számomra, hogy a legújabb kori magyar magánjogászok gyökereiket Szladitshoz és Nizsalovszkyhoz vezetik vissza. Nizsalovszkytól pedig európai kultúrát, az európai főbb jogrendszerek megismerésének szükségességét is megtanulták. Az egyes országok jogfejlődése, jogról alkotott felfogása jelentősen eltér egymástól, különösen akkor, ha a különbségeket a kontinensek viszonylatában is vizsgáljuk. Az összehasonlító joggal foglalkozó jogászok az európai kontinensen különbséget tesznek angolszász jog, kontinentális jog, azon belül latin és germán jogrendszerek között. Mindegyik jogrendszer egy önálló kultúrát képvisel, a brit precedensrendszer nem összehasonlítható a francia állami etatista jogrendszerrel, amelyben a közigazgatási bíraskodásnak, és így az Államtanácsnak kiemelkedő szerepe van. Ügyvéd koromban láttam az európai kontinensen működő jogászok közötti különbségeket is. Egy angolszász jogász, ha egy jogvitát lát, amelyben az állam is szereplő, azt kérdezi, hogy mi a pernyertesség esélye, „go to the Court” a jelszó. Egy állam által okozott káreset esetében a francia jogász azt kérdezi, hogyan tudna ügyvéd úr az állam politikai képviselőivel találkozót szervezni a jogvita politikai rendezése céljából. A jog szerepéről való felfogásban tehát ugyanolyan különbségek vannak nemzeti szinten, mint ahogy magában a nemzeti jogrendszerekben is vannak lényeges eltérések.

A múlt század második felétől kezdődően az összehasonlító jognak különös jelentőséget ad, hogy a világban a nemzetközi, valamint a regionális integrációs szervezetek működésének köszönhetően a világ országai közötti együttműködések jellege megváltozott, a nemzeti jog mellett a szupranacionális jog meghatározó szerepet játszik.⁵ Az összehasonlító alkotmányjog elsősorban az állam- és kormányformákra, a hatalommegosztás módozataira, az állami hatalom korlátozására, az alapjogok megítélésére fókuszál, az összehasonlító polgári jog pedig a kötelmi jog területére koncentrál. A nemzeti jogrendszerek, államszervezeti modellek összehasonlítása mindenkor

⁴ Lásd: HARMATHY 2017.

⁵ Lásd: TRÓCSÁNYI 2006.

gazdagítja a jog fejlődését. Kérdés, hogy lehetséges-e egyáltalán a nemzeti és egy szupranacionális jog összehasonlítása. Az Európai Unió tagállamai a szuverenitás letéteményesei, az európai szerződéseket a tagállamok alakítják. Alkotó és a megalkotott viszonyrendszerében azonban olyan kölcsönhatás jött létre, amely óhatatlanul felveti a nemzeti és a szupranacionális közötti viszony elemzését. Ez különösen a Maastrichti Szerződés óta kap jelentőséget, hisz az azt megelőző időszakban elsősorban a nemzetközi gazdasági joggal foglalkozó jogászok értekeztek az európai integráció jogáról, ezzel szemben ma a közjogászok azok, akik a nemzeti jog és a szupranacionális jog kapcsolatát elemzik. Ezt a bonyolult viszonyrendszert különböző aspektusból tudjuk vizsgálni. Az alábbiakban a nemzeti jog és az uniós jog szempontjából kívánok néhány megállapítást megfogalmazni. Az összehasonlítást lehet formai, tartalmi, jogforrási hierarchia szemszögéből vizsgálni, bár a formai és a tartalmi kérdések egymásra kihatással vannak.

Kezdjük magán az elnevezésen, amely első látásra formai kérdés. Az uniós jog fogalmát már a francia és holland népszavazással megbukott Európai Alkotmányos Szerződés is tartalmazta, szimbolizálva egyfajta föderalisztikus gondolkodást. Ugyanez a dokumentum az unió jogalkotási aktusai között európai törvényt, európai kerettörvényt, európai rendeletet, európai határozatot, ajánlást és véleményt sorolt fel. A Lisszaboni Szerződés megtartotta az uniós jog (*European law, droit européen*) kifejezést, és ezáltal a korábban használatos közösségi jog (*droit communautaire*) elnevezés a múlté lett. A közösségi jogtól való búcsúnak véleményem szerint egy mögöttes tartalmi üzenete is van. Már a Maastrichti Szerződés elfogadása óta a politikai unió létrejött az elsődleges cél, és ezt jobban kifejezésre juttatja az „egységes” uniós jog elnevezés, mint az elsősorban a négy alapszabadságot szimbolizáló közösségi jog kifejezés. Ugyanakkor a Lisszaboni Szerződés elfogadásakor a tagállamok nem kívánták az európai törvény és európai kerettörvény elnevezést elfogadni, miután a törvény szó a nemzeti parlamentek által lefoglalt kifejezés. Így egyfajta kompromisszum jött létre az elnevezést illetően, de láthattuk, hogy a föderalista intézményi reformokat sürgető erők – akik az Európa jövőjéről szóló konferencia szószólói voltak – továbbra is szeretnék, ha az Európai Alkotmányos Szerződésben foglaltakat a tagállamok magukévá tennék.

De milyen is az uniós jog természete összehasonlítva a nemzeti jogokkal? Az uniós jog alapvető ellentmondása, hogy nagyon sokfajta jogrendszer szemléletmódját, valamint a tagállamok és az Európai Parlament kompromisszumait próbálja összehangolni. Ezért van az, hogy az uniós jog nehezen vagy egyáltalán nem hozható összhangba valamelyik európai jogcsaládi modellel. Ha csak magyar, cseh, német, olasz terminológiát, jogintézményeket kellene összefésülni, az még talán viszonylag egyszerű feladat lenne. De az európai integráció az ilyen kereteket már régen szétfeszítette (valójában sosem vette azokat figyelembe), és ebből adódik olykor az unióban az, hogy nem értjük egymást.

Az uniós jog ugyanis dogmatikailag gyökértelen. Erőteljesen hat rá az angolszász jogi gondolkodás, mindenekelőtt az angol nyelv széles elterjedése miatt. A nemzeti jogrendszerekbe az angolszász, valamint az uniós jog hatására idegen nyelvi terminológiák átvételére is sor kerül, amelyeket a nemzeti jog már nem is ültet át saját jogi nyelvezetébe.⁶ A terminológiák sem jelentik minden országban ugyanazt.

Elég pusztán a szerződési jog területére tévednünk két példáért: az angolszász jog – mivel az esetjogi felépítéséből adódóan alacsonyabb absztrakciós szinten mozog – nem ismeri például a jogviszony fogalmát; a francia jogban viszont ismeretlen a szerződések érvényességének-semmisségének rendszere (ott az abszolút és relatív érvénytelenségi kategóriák léteznek). Az ilyen és ehhez hasonló különbségek nyomán szembesül gyakran komoly nehézségekkel a jogalkotó az uniós jog átültetése kapcsán.

Az európai kontinensen meglévő klasszikus közjog-magánjog elhatárolás az uniós jogban nem játszik szerepet, vagy ha igen, akkor is az csak marginális szerepet kap.⁷ A francia közjogászok sérelmezik, hogy az unió jogalkotása felborítja a jól bevált közjog-magánjog elhatárolást, ezzel szemben a brit jogászok éppen arra hivatkoztak, hogy az uniós jog elősegíti a közigazgatási jog fejlődését. Az uniós jog szinte valamennyi jogágot érinti, valamennyire hatást gyakorol, de ez nem jelenti azt, hogy az uniós jog a római jogi hagyományon alapuló köz- és magánjog elhatárolására építkezne. Az uniós jognak inkább közjogi jellege van, az államok és az érintettek számára állapít

⁶ Lásd például: GDPR, ESG.

⁷ Lásd: AUBY 2010: 287–302.

meg jogot és kötelezettségeket. Persze mondjuk, hogy létezik uniós közjog, uniós büntetőjog, uniós társasági jog, uniós munkajog stb., de ezeknél az unióra történő utalás sokkal inkább csak jelzőként értékelhető. Az uniós jog funkcionális jog, a tagállamok együttműködését szabályozó jog.

Amíg a tagállami jogban nemzeti hagyományok jelennek meg, addig az uniós jog a kompromisszumok joga. A nemzeti nagy kodifikációs alkotások a nemzeti sajátosságokat is figyelembe tudják venni, azonban az európai jogalkotásban az európai bürokrácia is meghatározó szerepet játszik. A kezdeményező a Bizottság, a Tanács és az Európai Parlament a tényleges jogalkotók. Ahhoz, hogy a jogot elfogadják, a résztvevők közötti nézetazonosságra van szükség. A jogalkotás bonyolultsága tekintettel egy uniós jogszabály elfogadása hosszabb időt igényel, mint a nemzeti jog esetében. A kompromisszum elérését hosszas politikai csatározások és intenzív lobbitevékenységek késleltethetik. A jogalkotásnál szerepet játszik, hogy a nagyobb súlyú országok, illetve az Európai Parlamentben többséggel rendelkező frakciók támogatnak-e egy jogalkotási kezdeményezést, vagy sem. Itt a titkos, színpalak mögötti tárgyalásoknak meghatározó szerepe van. Míg a nemzeti jogalkotás adott esetben elég jól átlátható, addig az uniós jogalkotás szövevényességét csak a bennfentesek tudják nyomon követni. A nemzeti parlamentek kész jogszabálysöveget kapnak véleményezésre, de a gyakorlatban jól tudjuk, hogy érdemi ráhatásuk nincs a folyamatokra. A Lisszaboni Szerződéshez csatolt 1. és 2. Jegyzőkönyv ugyan magasztos elveket fogalmaz meg a nemzeti parlamenteknek az Európai Unióban betöltött szerepéről, valamint a szubszidiaritás és arányosság elvének alkalmazásáról, mindazonáltal ezek inkább csak hangzatos szólamok, a gyakorlati érvényesülésük szinte nem létezik. Az utóbbi évtizedek is arról tesznek bizonyosságot, hogy az Európai Bizottság az irányelvek helyett a rendeleteket részesíti előnyben, ezekben az esetekben a rendeletek közvetlen alkalmazása nem is hagy mozgásteret a tagállamok számára. Az európai uniós jogi szabályok pedig egyre inkább már a részletszabályokra is kiterjednek, ami a tagállami szabályozási jogosítványokat megszünteti vagy legalábbis minimalizálja. Mindez olyan környezetben valósul meg, amikor az európai országok eltérő álláspontot képviselnek alapvető kérdésekben, így például

az energiabeszerzés vonatkozásában. Sokszor az európai országok közötti eltérő álláspontok nemhogy közelednének, hanem úgy tűnik, távolodnak.⁸

Amíg az európai építkezés kezdetén a francia jogi gondolkodás határozta meg az uniós jogalkotást, mára ez a helyzet lényegesen megváltozott. Annak ellenére, hogy az Európai Unió Bíróságának munkanyelve a francia, az európai szintű jogi gondolkodásban egyértelműen teret nyert az angolszász jogi felfogás. A franciák számára oly fontos közszolgáltatási jog (*droit des services publics*) relativizálódik, ezzel szemben az angolszász hagyományú jogintézmények szervülésének lehetünk szemtanúi.

A jogalkotási kérdésekhez tartozik az is, hogy az EU-ban a többnyelvűségű szabály működik, azaz az EU 27 tagállamának 24 hivatalos nyelvén megjelenő jogszabályok egyaránt hitelesek. Ehhez az uniós intézményekben dolgozó jogász-nyelvészek tudnak garanciákat nyújtani. Ugyanakkor az intézményeknél alkalmazott nyelvhasználati szabályok bonyolultak, egyes esetekben felvethetnék a tagállamok egyenjogúságának a kérdését is. A mindennapi gyakorlatban a jogszabálytervezetek és a kapcsolódó módosítási indítványok angolul készülnek, de az eljárás későbbi szakaszában a Fordítószolgálat jogász-nyelvészei elkészítik a hiteles fordításokat, így a jogszabályok az EU 24 nyelvén jelennek meg. A közzétett jogszabályok vonatkozásában adott esetben kérdésként vetődhet fel, hogy egyes fogalmak értelmezésénél a tagállamok a fordítások miatt eltérő következtetésre juthatnak. Egy előzetes döntéshozatali eljárásban Hollandia kérdése az volt, hogy egy irányelvben foglalt folyócsatornázás és árvízvédelmi művek kifejezés vajon magában foglalja-e a védőgátakon végzett munkákat is? Az egyes nyelvi változatok ugyanis eltéréseket mutattak. Egyes fordítások utaltak a védőgátakra, míg mások nem. A Bíróság megállapította, hogy az irányelv megfogalmazása széles alkalmazási körre és széles körű célkitűzésre enged következtetni. Ezek szerint a védőgátakon végzett munkálatok a folyócsatornázás és árvízvédelmi művek kifejezés részét képezik.⁹ Az Európai Unió Bírósága, mint ennél a példánál is láthattuk, a jogszabályok értelmezését nyelvi tekintetben is elvégzi.

⁸ VARGA 2020.

⁹ HETTINGER 2019.

A jogforrási hierarchiát illetően sem egyértelmű a helyzet. Az unió jogának alkalmazási elsőbbsége van a tagállamok jogával szemben, ugyanakkor az uniós jog a belső jog része, amelynek csúcsán a nemzeti alkotmány áll. Persze jól ismerjük azt a feszültséget, amely a tagállamok és az unió között a jogforrási hierarchiát illeti.¹⁰ Az Európai Bíróság szerint a nemzeti alkotmányok is az uniós jog alatt helyezkednek el, ezt a nézetet azonban a legtöbb alkotmánybíróság nem vallja magáénak. Ennek a vitának különös jelentőséget ad, hogy az Európai Unió egyre több területen kíván jogot alkotni, egyes esetekben sokak szerint az Unió már *ultra vires* jár el.

Ami az uniós jogszabályok tartalmát illeti, különbséget lehet tenni a Maastricht előtti és utáni időszak között. Maastricht előtt a közös piac, majd annak fejlődésével az egységes belső piac szabályainak a kidolgozása volt a cél. A belső piaci szabályok arról szólnak, hogy az együttműködésben részt vevő országok hogyan biztosítsák a négy alapszabadságot, a normák legfőképpen tiltásokat fogalmaznak meg. Valósuljon meg a valóban egységes piac, tagállami korlátozásra csak rendkívül indokolt esetben legyen mód. Ezek a szabályok érintik az áruk kereskedelmét, a tőke mozgását, a szolgáltatásokat és a személyek szabad áramlását. A tagállamok felé az uniós jog tiltásokat fogalmaz meg, azaz a tagállamok nem korlátozhatják a szabad belső piac működését. Ezzel szemben a politikai unió létrehozását célzó jogszabályok a tagállamok aktív szerepvállalását várják el. A migráció esetében megszabják, hogyan kell az eljárásokat lefolytatni, mikor kell a menekülteket beengedni az ország területére, miként kell elősegíteni integrálásukat a társadalomba. Hasonlóan a családjog területén miként kell viszonyulni a genderkérdéshez, amely elvezet a tagállamok anyakönyvi szabályaihoz is. A politikai uniót célzó jogszabályok – mint ahogy a példákon is láthattuk – a tagállamok részéről adott esetben ellenállást válthatnak ki. Így jutunk el a szuverenitás kérdéséhez, azaz meddig terjed az unió jogalkotási hatásköre? Meg is érkeztünk a tagállamok és az unió közötti szuverenitási jellegű jogvitákhoz. Itt már nem a belső piac vívmányairól, hanem az önálló államiságról van szó. Nem véletlen, hogy a tagállamok alkotmánybíróságai azok, amelyek e területen nagyon fontos döntéseket hoznak. Ilyenek a migrációhoz, a menekültügyhez,

¹⁰ KRUSZLICZ 2023.

az európai letartóztatási parancshoz, a monetáris politikához kapcsolódó közrendi jellegű kérdéseket érintő döntések, amelyek egy állam szempontjából alapvető jelentőségűnek, szuverenitási kérdésnek tekinthetők. Figyelemmel arra, hogy az unió egyre több területen alkot az uniós jog releváns szereplőire kiterjedő szabályokat, és társadalmi kérdésekben is állást foglal (gender, család, migráció stb.), joggal vélelmezhető, hogy az uniós jog versus nemzeti alkotmány vita folytatódni fog.¹¹ Kérdés, hogy a *modus vivendi*, a bírók közötti dialógus elegendő lesz-e a vita rendezéséhez, vagy olyan konfrontáció előtt állunk, amely az egész unió jövőjére kihatással lehet.¹² Ez nagymértékben függ az uniós intézményektől is. Amennyiben ezen intézményekben a föderációs irányvonal tovább erősödne, akkor bizonyosra vehető, hogy a vonakodó országok alkotmánybírókai olyan határozatokat fognak hozni, amelyek további és akár még erősebb konfrontációt fognak eredményezni.

Az uniós jogról értekezve külön kell szólni az Európai Unió Bíróságának szerepéről. Az uniós jog tartalmának legfőbb és hiteles értelmezője az Európai Bíróság, amely életet lehel a betűk szellemébe. Az elmúlt évek arról győzték meg, hogy ez az az intézmény, amely az európai föderalisztikus törekvések egyik legfőbb motorja.¹³ Figyelemmel az Európai Unió hatásköreinek folyamatos bővülésére, az előzetes döntéshozatali eljárásoknak, az Alapjogi Chartának a Szerződésekbe való integrálására és a közös értékeknek a döntésekben való megjelenítésére az Európai Bíróság rendkívüli hatalomra tett szert. Az uniós jog kiterjesztő értelmezésével szemben nincs jogorvoslat, a tagállamok mozgástere folyamatosan szűkül. Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikkelyére való hivatkozással az Európai Bíróság az európai demokrácia védelmezőjeként lép fel, amelyben a politikai aspektusok egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak. Míg korábban a négy alapszabadságot érintő ügyekben egyfajta európai konszenzusról beszélhetünk, addig a migrációt,

¹¹ Az egyre szélesebb területekre kiterjedő uniós jogalkotás nemzeti alkotmányossági korlátait foglalja össze Anne Leva de *L'approfondissement des réserves constitutionnelles à la primauté* című tanulmányában. LEVADE 2023: 115–130.

¹² Lásd: DUMONT–RIZCALLAH 2022: 178–179. E tanulmányukban a szerzők inkább pesszimizmusukat fejezik ki hivatkozván az Unió és a tagállamok közötti értékvitákra.

¹³ KRUSLÍČ 2021.

a gendert érintő és más társadalmi kérdésekben hozott döntések esetében ilyen konszenzus már nem alakítható ki.

Az Európai Bíróság és a tagállamok közötti viták egyrésről a nemzeti alkotmánybíróságok szintjén jelennek meg, másrészt az Európai Bíróságnak vannak olyan döntései, amelyek egy ország gazdaságára komoly negatív hatást gyakorolnak. Ilyennek tekinthető az Európai Bíróságnak a közelmúltban elfogadott azon döntése, amely szerint Magyarország nem hajtotta végre az Európai Bíróságnak a migrációs és menekültügyi szabályok tiszteletben tartására kötelező döntését. Az Európai Bizottság mint a szerződések őre a konkrét esetben napi 16 393, 16 euró, valamint 1 044 000 euró átalánybírság kiszabását kérte a korábbi bírói döntés végrehajtásának elmaradására tekintettel. Az Európai Bíróság 2019-ben meghozott egyik döntésében leszögezte, hogy a Bizottság egy ítélet végre nem hajtása miatt kiszabandó kényszerítő bírságra vonatkozó javaslatai nem köthetik a Bíróságot, azok csak hasznos hivatkozási alapként szolgálnak. Erre a következtetésre az Európai Bíróság az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 260. cikkelye értelmezése útján jutott, figyelemmel arra, hogy egy irányelv notifikációjának elmaradása esetében az EUMSZ idézett pontja kizárja azt, hogy az Európai Bíróság a Bizottság javaslatánál súlyosabb átalányösszeget vagy kényszerítő bírságot szabjon ki. Egy európai bírósági ítélet végre nem hajtása esetében azonban a Bizottság bírságra vonatkozó javaslata nem köti meg az Európai Bíróság kezét.

Mégis van egy diszkrepancia. A Bizottság javaslatával szemben indoklás nélkül kiszabott messze súlyosabb bírság kétségeket támaszt az ítélet jogszerűségét illetően. Magyarország esetében a Bizottság józan számításával szemben napi 1 millió euró kényszerítő bírságot és 200 millió euró átalányösszegű bírságot szabott ki az Európai Bíróság. Ezzel kapcsolatosan jogázként néhány aggály fogalmazható még meg. Vajon rendjén való-e az, hogy az Európai Bíróságnak egy szankciót kiszabó döntésével szemben nincs jogorvoslatnak helye? Az Európai Unió mind ez idáig nem csatlakozott az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, noha ez irányú kötelezettségét a Szerződés tartalmazza. Így az érintett felet megfosztották annak lehetőségétől, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt keressen alapjogi jogvédelmet az Európai Bíróság döntésével szemben. Vajon mi az indoka,

hogy az Európai Bíróság túlléphet a Bizottság szankció mértékére vonatkozó indítványán? Vajon milyen számítási módszerrel számolta ki az Európai Bíróság a bírságok mértékét, miután erről az Európai Bíróság indokolása hallgat?

A nemzeti alkotmánybírószági döntések, így különösen a német szövetségi alkotmánybírószágnak a PSPP döntése, vagy akár a Magyarországot érintő szankciós határozat jól rámutat arra, hogy az uniós jog végső ellenőre az utóbbi évtizedben olyan útra tért, amely komoly kritikákat vált ki szakmai és politikai körökben egyaránt.

A potenciális konfliktus ma bonyolultabbnak tűnik, különösen, ha a német Alkotmánybírószágnak a PSPP döntésére gondolunk, amelyben a német alkotmánybírószág szintet lépett. A német AB keményen fogalmazott:

„Az Európai Unió Bíróságának jogalkalmazási megbízatása akkor éri el a határait, amikor a Szerződések Bíróság általi értelmezése már nem érthető, és ezért objektíve önkényes. Ha a Bíróság túllépi ezt a határt, akkor fellépése már nem tartozik a megbízatás hatálya alá [...], ami azt jelenti, hogy – legalábbis Németország tekintetében – a Bíróság döntése nem rendelkezik a szükséges minimális demokratikus legitimációval.”¹⁴

Azaz az Európai Bíróság döntése nem alkalmazható. A német alkotmánybírószág döntése kisebb földrengést okozott Brüsszelben és Luxemburgban, így nem véletlen, hogy a német kormány és a Bizottság hamar az ügy lezárásában voltak érdekeltek. Mindazonáltal a német Alkotmánybírószág idézett döntését nem lehet meg nem történné tenni, és így adott esetben az *ultra vires* ellenőrzés kapcsán még hivatkozási alapként szolgálhat.

A szupranacionális együttműködés legnagyobb ellentmondása abban testesül meg, hogy az Európai Bíróság a szerződéses keretrendszerben a formális jog alapján hozza meg döntéseit, ugyanakkor a válságkezelés alapkérdéseire – lásd migrációs vagy pénzügyi válság – a formális jog nem ad megoldást. Ezért is van szükség arra, hogy a nemzeti alkotmánybírószágok

¹⁴ CHRONOWSKI 2020.

a nemzeti alkotmányok üzenetei alapján résztvevők lehessenek az európai szintű problémák közös megoldásának keresésében.

A 27 tagállam együttműködése a lojális együttműködés elvén alapul. A lojális együttműködésnek azonban az Unió intézményei részéről is fenn kell állnia. Amennyiben az uniós jog európai intézmények általi gyakorlása hatalmi arroganciával párosul, az az uniós jogba vetett bizalmat nagymértékben gyengítheti.

Összegzésképpen elmondható, hogy az uniós jog ma az Európai Unió legfontosabb szövéténeke. Az uniós jog határozza meg az európai intézmények és tagállamok viszonyát. Az uniós jog azonban soha nem léphet a nemzeti hagyományokkal rendelkező tagállami jogrendszerek helyébe, azokra mindenkor szükség lesz. Az Európai Unió ugyanis nem egy önálló állam, szerepe a tagállamok közötti együttműködés szabályozása a legkülönbözőbb területeken. Legfőképpen az európai jog nem lehet olyan politikai eszköz, amely öncélú törekvéseknek ad helyt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AUBY, Jean-Bernard (2010): *La distinction du droit public et du droit privé. L'influence du droit européen sur les catégories du droit public*. Sous la direction de Jean-Bernard Auby. Paris: Dalloz, 287–302.
- CHRONOWSKI Nóra (2020): Fordulópont az európai bírói párbeszédben: Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP döntése. *Közjogi Szemle*, 13(2), 74–79.
- DOMANICZKY Endre (2023): *Mádl Ferenc: tudós és államférfi*. Budapest: Mádl Ferenc Intézet.
- DUMONT, Hugues – RIZCALLAH, Cecilia (2022): Les relations entre l'égalité et la souveraineté des États membres de l'Union européenne: des complémentarités à géométrie variable et des tensions gérables. In DUBOUT, Edouard (szerk.): *L'égalité des États membres et de l'Union européenne*. Bruxelles: Bruylant, 133–188.
- HARMATHY Attila (2017): *Emlékezés Nizsalovszky Endrére (1894–1976), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára*. Online: https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Nizsalovszky%20Endre%20Harmathy.pdf
- HETTINGER Sándor (2019): A többnyelvűség értelmezési irányai az Európai Unió jogában. *Comparative Law Working Papers*, 3(1). Online: https://www.ojji.u-szeged.hu/images/dokumentumok/CLWP/hettinger_tbbnyelvsg_eu.pdf

- KRUZSLICZ Péter (2021): *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai – a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság*. Szeged: SZTE ÁJTK.
- KRUZSLICZ, Péter (2023): L'ordre constitutionnel hongrois face à la primauté du droit de l'Union : une résistance théorique et une pratique conciliante. *Revue de Affaires européennes*, 34(1), 111–119.
- LEVADE, Anne (2023): L'approfondissement des réserves constitutionnelles à la primauté. In GAUDIN, Hélène (szerk.): *La Primauté du droit de l'Union européenne*. Sous la direction de Hélène Gaudin. Paris: Mare & Martin, 115–129.
- TRÓCSÁNYI László (2006): Az összehasonlító alkotmányjog alapkérdései és korunk jogrendszerai. In TÓTH Judit – LEGÉNY Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest: CompLex, 23–54.
- VARGA Réka (2023): Az orosz–ukrán háború, a nemzetközi világrend és az EU szerepe. In NAVRACSICS Tibor – SCHMIDT Laura – TÁRNOK Balázs (szerk.): *Úton a magyar uniós elnökség felé*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 30–31.